

AMERSFOORT EN OMSTREKEN

Uitgave van de Nederlandse Genealogische Vereniging Afdeling Amersfoort en Omstreken
Jaargang 5 januari 1996 Nummer 1

NAAMKUNDE EN GENEALOGIE

Samenvatting van de voordracht van 21 november door de heer Dr. J.B. Berns

Namen spelen een belangrijke rol in ons leven. We hebben er allemaal mee te maken. Onze voornaam, onze familienaam, de naam van onze hond, onze straat, ons huis enz. Namen hebben een lange en ingewikkelde geschiedenis die soms heel moeilijk is te achterhalen. De vraag "waar komt mijn naam vandaan?" is dan ook in veel gevallen niet te beantwoorden.

Op een enkele uitzondering na zijn de Nederlandse familienamen in vier hoofdgroepen onder te verdelen: patroniemen, herkomst- of geografische namen, beroepsnamen en namen ontleend aan lichamelijke en geestelijke eigenschappen.

Een patroniem of vadersnaam bestaat uit twee elementen: de naam van de vader in de tweede naamval, gevolgd door het element -zoon, -dochter of -kind. Soms ook uit de vadersnaam met alleen de uitgang van de tweede naamval: -es, -s maar ook -en of -n. Op dezelfde wijze kunnen namen ook afgeleid zijn van de moedersnaam. We spreken dan van metroniemen.

Herkomst- of geografische namen zijn niet altijd eenvoudig te herkennen. Soms speelt het plaatselijke dialect hierbij een grote rol. Enige voorbeelden van minder goed te herkennen geografische namen zijn Deutekom van Doetinchem, Woerkom van Woudrichem, Uitert van Utrecht, Arum van Arnhem, Joustra van Joure.

In veel gevallen gaat aan een geografische naam het woord "van" vooraf; komt er ook nog een lidwoord voor dan is er dikwijls geen sprake van een plaatsnaam maar van een terrein-naam. Zo komt bijvoorbeeld "van Beek" van de plaats Beek en "van der Beek" van een bepaalde beek.

Bij beroepsnamen moeten we er op bedacht zijn dat het dikwijls kan gaan om ambachten en beroepen die verdwenen zijn, terwijl ook dialecten een belangrijke rol spelen. Een voorbeeld is Molenaar, Meulenaar, Mulder, Smulders, Smolders.

Van kleermaker komen de namen Snijder en Schreuder.

Ook voor namen ontleend aan lichamelijke of geestelijke eigenschappen (de Lange, Korthals enz) is het noodzakelijk iets van dialecten te weten.

Bij het onderzoek naar de herkomst van een naam moet men ook bedacht zijn op latinisering. Dat Grotius van de Groot afkomt is nog wel te begrijpen. Een moeilijker voorbeeld is de naam "Paludanus" hetgeen moerasbewoner betekent en dus een vertaling kan zijn van bijvoorbeeld Moerman of zelfs van van der Broek.

Het kan bij alle hierboven genoemde hoofdgroepen voorkomen.

Bij patroniemen vindt men dan een bepaalde uitgang (Jansonius, Arnoldi, Sybrandy) ,Zo ook bij herkomstnamen zoals Winsemius, Greydanus (greide is grasland). Bij beroepsnamen:

Kuperus (Kuiper), Piscator (Visser) en tenslotte bij namen afkomstig van eigenschappen zoals Grotius, Snellius enz.

Het zal u duidelijk geworden zijn dat er aan naamkunde veel meer vast zit dan u misschien gedacht had. Dr. Berns heeft ons daar zeker van doordrongen.

Veel tijd werd uitgetrokken voor het stellen van vragen, maar toch was nog niet iedereen aan bod gekomen toen de secretaris die de voorzitter deze avond verving, er, gezien het vergevorderd uur, een eind aan moest maken.

In ieder geval een bewijs voor de grote belangstelling voor het behandelde onderwerp. Dr. Berns noemde veelvuldig de gegevens van de volkstelling van 1947. Wij komen hier in twee afzonderlijke artikelen in dit nummer op terug.

EEN DEMOGRAFISCH ONDERZOEK IN ZUILEN

Samenvatting van de voordracht van 13 december 1995 door mevrouw Dr. E.W.A. Elenbaas-Bunschoten

Het zal je als bestuur maar gebeuren dat je op Zondag zeer laat een bericht krijgt dat de spreekster voor a.s. Woensdag door ernstige familieomstandigheden verhinderd is te komen.

Het heeft onze secretaris dan ook heel veel moeite gekost iemand te vinden die ons die avond bezig kon houden. We mogen mevrouw Dr. E.W.A. Elenbaas-Bunschoten dan ook dankbaar zijn dat zij ons uit de moeilijkheden heeft willen helpen.

Zij verontschuldigde zich dat zij zich op deze lezing niet had kunnen voorbereiden. Dat had ze echter niet behoeven te doen. Op de zeer vlotte wijze die we van haar gewend zijn bracht ze een interessant verhaal

waar we veel plezier aan hebben beleefd.

Het doel van haar onderzoek in Zuilen was een overzicht te krijgen van de inwoners en hun verwantschappen in de periode v66r 1811. Tevens wilde zij een overzicht samenstellen van de landerijen en hun eigenaren.

Dat zij voor haar onderzoek het dorp Zuilen koos, had verscheidene redenen. Belangrijk was dat er aanwijzingen waren dat een van haar voorvaders uit Zuilen kwam. Maar ook het feit dat het hier om een niet te groot, idyllisch dorp ging, waar zowel hervormden als katholieken woonden en dat bovendien niet te ver van haar woonplaats aflag, speelde een rol.

Zij schetste ons een beeld van de vele archiefstukken die zij had bestudeerd en dikwijls had overgenomen en tenslotte in een zelf geschreven computerprogramma had verwerkt.

In de publicaties die zij over haar studie het licht deed zien nam zij ook nogal wat statistieken op. Zo kunnen we daaruit zien dat er in de periode waarover hervormde doopboeken beschikbaar zijn (vanaf 1651)1847 dopen zijn geweest: 155 jongens kregen de naam Jan en 141 meisjes de naam Maria. Uit het trouwboek kunnen we halen dat 21% van de bruidegoms weduwnaar was en 12% van de bruiden weduwe. enz.

Het onderzoek naar Roomse ingezetenen werd bemoeilijkt door het feit dat deze categorie mensen in Maarssen ter kerke ging. De kerkboeken van Maarssen zijn redelijk goed als het om inwoners van Maarssen zelf gaat, maar dopen enz. van Zuilenaren werden veelal zonder vermelding van naam genoteerd.

Het leerzaamste deel van de voordracht was ongetwijfeld de opsomming van de grote hoeveelheid bronnen die spreekster had geraadpleegd en wat zij daaruit wist te halen.

Akten van indemniteit, dorpsgerechten, bestedingen (d.i. het tegen vergoeding onderbrengen van een kind waarvan de ouders gestorven zijn), akten van de kerkeraad, gegevens over de dijkwachtplicht, het zijn maar enkele voorbeelden van de beschikbare bronnen. Veel voorbeelden gaf zij van hoe deze bronnen steeds weer een klein stukje van de legpuzzel konden opleveren.

De studie over Zuilen is nog lang niet afgesloten. Veel gegevens moeten nog verder worden uitgewerkt.

Mevrouw Elenbaas riep een ieder, die in zijn genealogisch onderzoek iemand tegenkomt die uit het Zuilen van voor 1811 afkomstig is, op, dit aan haar te laten weten.

Ongetwijfeld waren er leden in de zaal aanwezig die speciaal gekomen waren om Mevr. Aben te horen spreken over belastingen. Zij zullen dan misschien teleurgesteld zijn geweest toen zij bemerkten dat deze voordracht niet doorging. Mevrouw Elenbaas is er echter zeker in geslaagd deze teleurstelling te doen verdwijnen. Het was een interessante en leerzame avond en de voordracht van Mevrouw Aben houden we nog te goed.

EEN STAMREEKS ALS FAMILIEBRIEF

Daartoe geïnspireerd door de publicatie van de desbetreffende geboorteadvertentie in het mededelingenblad van augustus jl. maakte ik een stamreeks, die ik ter gelegenheid van de geboorte op 14 oktober 1995 van mijn kleinzoon en stamhouder Daan Christopher via een bij ons traditie geworden "familiebrieven" rondstuurde.

DAAN CHRISTOPHER DE BRUIN

Zoon van Cornelis de Bruin (geb. 1961) en Ingrid Maria van der Honing, Amersfoort

Zoon van Theo Martien Cornelis de Bruin (geb. 1927) en Tineke Arp, Voorschoten

Zoon van Cornelis de Bruin (geb. 1900) en Evertje Schuin, Zeist

Zoon van Teunis de Bruin (geb. 1874) en Marringje Heykoop Oosterom, Polsbroek

Zoon van Cornelis de Bruin (geb. 1846) en Wijntje Blok, Jaarsveld

Zoon van Teunis de Bruyn (geb. 1814) en Neeltje Cooman, Benschop

Zoon van Cornelis de Bruyn (geb. 1786) en Johanna Tischhauser, Jutphaas

Zoon van Theunis de Bruyn (geb. 1748) en Marringje van Limbeek, Jutphaas

Zoon van Gerrit Gijsbertsz de Bruyn (geb. 1722) en Martijntje Theunesse de Boer, Lopik

Zoon van Gijsbert Gerritsz de Bruyn (geb. 1696) en Fijgje Gerritsz, Jaarsveld

Zoon van Gerrit Gijsbertsz de Bruyn (geb. 1663) en Aefgen Bastiaens van der Meer, Jaarsveld

Zoon van Gijsbert Pietersz de Bruyn (geb. ca 1640) en MartijntjeAertsz Karsberg(Kersbergen),

Lexmond/Achthoven

Zoon van Pieter Gerritsz (verm. geb. 1620) en Emmeke Gijsberts van Royen, Lexmond/Achthoven

Zoon van Gerrit Willems (geb. ca 1580) en Anna Pieters, Lexmond/Achthoven

Zoon van Willem Gijsberts (geb. ca 1550) en Liesbeth N.N., Lexmond/Achthoven

Zoon van Ghijsbert N.N. (geb. ca 1520) en N.N. ,Lexmond (Achthoven)

Theo M.C. de Bruin

UTRECHTSE NAMEN

Dr. Bems van het P.J.Meertens-Instituut was zo vriendelijk voor ons de resultaten van de volkstelling 1947 die inmiddels in een computerbestand zijn ondergebracht te raadplegen voor de gegevens van de provincie Utrecht en deze, voorzien van enig commentaar, aan ons ter beschikking te stellen.

In 1947 had de provincie Utrecht 549.566 inwoners met 38.227 familienamen d.i. ca. 14naamsdragers per naam; $254.593 = 46.33\%$ van de bevolking doet het met 929 namen = 2.38% van alle namen = 274 naamsdragers per naam. Er zijn 34 namen elk die meer dan 1000 naamsdragers hebben. Gewone algemeen bekende en in heel Nederland voorkomende namen:

1. van Dijk (4230); 2. van de Berg (3306) en 3. Jansen (3151).

Echte Utrechtse namen zou men de namen kunnen noemen met een echt Utrechts element.

Dat zijn herkomstnamen met een Utrechtse plaatsnaam, zoals Van Zeist, Van Soest, Van Amersfoort en vervolgens die met Utrechtse boerderijnamen, zoals die in Gens Nostra (1,116) zijn gepubliceerd: Langelaeer, Donkelaer, Batelaer, Breeschoten, Kolfschoten, Zielhorst, Hoolhorst, die ook weer als "van" namen voorkomen. Alle provincies kennen dit type; het is niet erg karakteristiek. Wel is het zo dat het aantal herkomstnamen in Utrecht zeer groot is. Dat heeft te maken met de centrale positie die Utrecht als bisschopsstad en bestuurlijk en administratief centrum, letterlijk tussen Oost en West altijd heeft ingenomen en nog altijd inneemt. Het aantal "van"-namen is groot.

In Utrecht komen namen voor van:

1. Utrechtse plaatsen: 80
2. Veluwe, Achterhoek, Overijssel: 132
3. Groningen, Friesland, Drente: 42
4. Rivierengebied, Noord-Brabant en Limburg: 236
5. Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland: 184
6. Belgische namen: 29
7. Franse namen: 16
8. Duitse namen: 57.

DE VOLKSTELLING VAN 31 MEI 1947

De eerste naoorlogse volkstelling werd gehouden op 31 mei 1947. De gemeenten verstrekten één formulier per ingezetene, ook indien men op het tijdstip van de volkstelling slechts tijdelijk aldaar verbleef. Onderaan het formulier bevond zich een controlestrook die vrijwel altijd met pen of potlood werd ingevuld, hetgeen de duidelijkheid niet ten goede is gekomen. Bovendien bleek dat lang niet alle Nederlanders hun naam schreven zoals deze in de officiële registers voorkwam.

Ambtenaren haalden de controlestroken op en corrigeerden de meest in het oog springende fouten. Ter gemeentesecretarie vond een tweede correctie plaats, nu aan de hand van de officiële registratie.

Het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage heeft op verzoek van de regering de verkregen gegevens, overigens zeer beperkt van aard zoals onderstaande fotocopie laat zien, geordend en bruikbaar gemaakt voor het nemen van een aantal beslissingen op regeeringsniveau.

De formulieren met controlestrook werden in drie kleuren gebruikt, geel voor mannen, wit voor vrouwen met een extra ruimte voor het vermelden van de achternaam van hun echtgenoot en rose indien men elders verbleef, achteraf tussen te voegen in de plaats van domicilie.

Na verloop van tijd hadden de controlestroken geen nut meer voor de overheid, waarna zij op een desbetreffend verzoek, aan het P.J. Meertens-Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde, gevestigd aan de Keizersgracht 569-571 te Amsterdam, ter beschikking werden gesteld voor wetenschappelijk onderzoek en gebruik.

Dit instituut, ondergebracht in een voormalig bankgebouw, heeft een deel van de kelderruimte ingericht voor

deze collectie. In 29 één meter brede houten stellingen, elk voorzien van zes planken, zijn per stelling 6 x 16 dozen controlestroken opgeslagen, totaal ca. 2700 dozen met een gemiddelde inhoud van 4000 stroken. De dozen zijn per provincie alfabetisch per plaats gerangschikt.

Naast het door het P.J. Meertens-Instituut uitgegeven Nederlands Repertorium van Familienamen, in veel archieven te raadplegen, zijn de aan deze uitgave ten grondslag liggende en hiervoor genoemde controlestroken bij het instituut in te zien, nadat men via 020-6234698 een afspraak heeft gemaakt. Uit deze gegevens kunt u een momentopname van uw familie samenstellen per 31 mei 1947 en hiermede uw kennis over uw familie in deze eeuw uitbreiden.

A. Groen

WERKGROEP COMPUTERGENEALOGIE

Mede naar aanleiding van de voordracht over BBS'n bereikten het bestuur vragen om binnen de afdeling meer aandacht te besteden aan het gebruik van de computer bij de genealogie. In enkele andere afdelingen bestaat een levendige werkgroep computergenealogie. Het bestuur is overtuigd van het nut. De vraag is echter of er leden zijn die kunnen bijdragen in de behoefte aan faciliteiten; in de eerste plaats is expertise op verschillende gebieden nodig. Maar ook moet de nodige apparatuur en een locatie beschikbaar zijn. Indien u belangstelling heeft voor deelname aan een dergelijke werkgroep, neemt u dan eens contact met mij op.

F.G.M. Manche, tel. (033) 46117 62

HET VERENIGINGSCENTRUM DE DIENST HERALDISCH ARCHIEF

"Als je van adel bent, heb je een wapen; als je een wapen hebt, ben je van adel".

Als u, zoals veel mensen, denkt dat bovenstaande stellingen juist zijn, is dat waarschijnlijk de verklaring voor het feit dat u nog geen bezoek bracht aan de Dienst Heraldisch Archief in ons Centrum

Als u de moeite neemt met de medewerkers van deze Dienst eens een praatje te maken, zult u een aantal interessante ontdekkingen doen.

Dit artikel dat gebaseerd is op een interview dat ik mocht hebben met de heer H.P. van Venetiën, beoogt u wat wegwijs te maken.

De Dienst beschikt over een aantal wapens dat ergens tussen de 80.000 en 90.000 zal liggen.

U denkt bij het woord "wapen" misschien alleen aan het soort wapens dat zijn oorsprong vindt in de riddertijd toen de ridders om herkenbaar te zijn, hun schild met kleurige symbolen versierden, daarmee de basis vormend voor de latere familiewapens. Bij toernooien was het de heraut die o.a. tot taak had de wapenuitrustingen te inspecteren en na te gaan of de deelnemers hun emblemen terecht voerden. Dikwijls hield hij ook registers bij waarin deze emblemen (wapens) werden opgetekend. Het woord "heraldiek" komt dan ook van het woord "heraut" af.

Een verzameling van dit soort wapens, voor zover ze nog bekend zijn, vindt u o.a. in het verenigingscentrum. Maar deze, zeg maar "adellijke" wapens, vormen maar een heel klein deel van de totale verzameling. Ten eerste omdat er niet zoveel zijn als we hun aantal vergelijken met het aantal "burgerlijke" wapens en ten tweede omdat ze voor de Dienst niet zo belangrijk zijn. Adellijke personen die op zo'n wapen recht kunnen doen gelden, weten dat zelf wel en zullen niet gauw naar het verenigingscentrum komen voor nadere informatie.

Wat zijn dan de z.g. "burgerlijke" wapens?

Een ieder die daar behoefte aan voelt mag zelf een wapen ontwerpen en dat zijn familiewapen noemen. Als het aan bepaalde heraldische eisen voldoet, kan hij dat wapen laten registreren bij de NGV of bij het Centraal Bureau voor Genealogie. Binnenkort begint de NGV met de publicatie van nieuw geregistreerde wapens in Gens Nostra. Het CBG vermeldt de nieuw geregistreerde wapens in zijn jaarboek. Het zijn er over het algemeen maar weinig. Maar vroeger was dat anders. Veel personen die met een zeker gezag waren bekleed kozen een wapen. We denken hierbij aan de schout, schepenen, ambachtsheren, hoofden van een gilde, notarissen, enz. Die verwerkten zo'n wapen dan veelal in een zegel dat aan min of meer belangrijke stukken werd gehecht.

Het zal u dus duidelijk zijn dat u bij uw genealogisch onderzoek eerder op een wapen zult stuiten dan u tot op heden mogelijk achtte. Wel moeten we ons afvragen of we in dat geval van een familiewapen mogen spreken. In veel gevallen werd zo'n wapen maar één generatie gebruikt.

Van dergelijke wapens bezit de Dienst een grote verzameling. Maar u vindt er veel meer. Behalve de wapens die aan personen verbonden zijn, vindt u er ook wapens van steden, provincies, polderschappen enz. en dan tinmerken en steenhouwersmerken, huismerken, industriemerken, tonnenmerken, land merken, lakzegels, uithangborden, ex libris, vlaggen, wimpels en penningen.

Een aparte vermelding verdient nog de Collectie Jansen: een verzameling kerkelijke wapens d.w.z. wapens

van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders.

Boeken over heraldiek in de ruime zin van het woord zijn uit de grote bibliotheek gelicht en bij de Dienst Heraldisch Archief ondergebracht. U vindt hier een schat aan gegevens over de bovengenoemde onderwerpen.

Het zal u na het lezen van dit artikel hopelijk duidelijk geworden zijn dat het helemaal niet zo vanzelfsprekend is dat u bij deze Dienst niets te zoeken heeft. De medewerkers van de Dienst Heraldisch Archief zullen u graag welkom heten.

J.J. van Dort

GENEALOGIE EN HERALDIEK TE RHENEN

Van één van onze leden, te weten de heer C.G. van Otterlo, mochten wij enige tijd geleden het bericht ontvangen dat aan het einde van 1995 zou verschijnen het boek "Genealogie en Heraldiek te Rhenen". De auteurs zijn de heren Dr. A.J. de Jong en C.G. van Otterlo. Het boek zal verschijnen als no 9 van de Historische Heuvelrugreeks en wordt uitgegeven door de Historische Kring "Oud Rhenen".

Het boek bestaat uit circa 400 pagina's A4 met circa 250 foto's en afbeeldingen, waaronder 12 kleurenpagina's.

Er zijn acht hoofdstukken met als onderwerpen:

- * Ridderschap en ridderhofsteden in Utrecht
- * De ridderlijke Duitse Orde te Rhenen
- * Vorsten, kasteelheren en regenten te Rhenen
- * Wapenkaart van Utrechtse geslachten
- * Rouwborden in de Cunerakerk
- * Afstammelingen van de Rhenense familie Klerck in Zuid-Afrika
- * Grafzerken in de Cunerakerk
- * Wapenborden van de vroedschap van Rhenen
- * Fragmentgenealogieën van enkele Rhenense families

Ook wordt ingegaan op familiewapens elders in de provincie Utrecht voorkomende. Dit maakt het boek ook buiten Rhenen interessant.

Wij willen hierbij de beide auteurs van harte gelukwensen met het verschijnen van dit boek, waaraan zij circa twee jaar hebben gewerkt. Wij hopen dat de inhoud van dit boek ook voor een aantal leden van onze vereniging van belang zal blijken te zijn.

DE BOERENWETERING

Een aanwinst voor de bibliotheek nader belicht

Trouwe lezers van ons mededelingenblad zullen zich ongetwijfeld nog een artikel in ons blad van april 1994 van de hand van onze DIP4unctionaris mevrouw J.W.M. Sickman over Duitse emigranten in Nieuwer-Amstel herinneren.

Kort geleden verscheen in de Amstelveense Historische Reeks het boek "De Boerenwetering". Een aantal genealogen uit Amsterdam kent dit gebied als het water tussen de Hobbemakade en de Ruysdaelkade, zo ongeveer van de RAI tot het Rijksmuseum. Het gebied was vroeger echter veel groter. Er waren vooral veel tuinderijen gevestigd.

Over die tuinderijen maar ook over de molens en industrieën die in dat gebied waren gevestigd en over hun bewoners en eigenaars gaat dit boek, dat in 10 hoofdstukken van de hand van verschillende medewerkers ons een boeiend tijdsbeeld verschaft. De vele oude foto's zijn een lust om naar te kijken.

In een lie hoofdstuk zijn zeven deelgenealogieën opgenomen.

Wij wensen onze DIP die een belangrijke bijdrage aan dit boek leverde van harte geluk met deze verzorgde uitgave en danken haar voor het feit dat zij een exemplaar aan onze bibliotheek heeft geschonken.

Het boek heeft als ISBN 90-801745-3-X en is een uitgave van de Vereniging Historisch Amstelveen, Pandora 1 B, 1183 KK Amstelveen.

J.J. van Dort

SPOREN VAN NIJVERHEID

Van de Stichting Stichtse Geschiedenis ontvingen wij een exemplaar van de handleiding 'Sporen van nijverheid. Op zoek naar industrieel erfgoed'. De handleiding is gemaakt als hulpmiddel voor (amateur-)historici die onderzoek willen gaan doen naar industrieel erfgoed op lokaal niveau, met name in de drie randstadprovincies.

Het boekje maakt deel uit van het project 'Sporen van nijverheid', dat door de drie consulenten regionale geschiedenis van Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland is gestart als onderdeel van het landelijk initiatief

'1996, Jaar van het Industrieel Erfgoed'.

In 1996 zullen op vele plaatsen en op verschillende wijzen industriële objecten in het middelpunt van de belangstelling staan. De bedoeling is om op die manier de mensen bewust te maken van het belang van behoud van industrieel erfgoed, een soort van onze monumentale omgeving die in snel tempo verdwijnt. Overigens moet u bij industrieel erfgoed niet alleen denken aan gebouwen. Ook zaken als de produktiemiddelen en de produktiemethoden worden tot industrieel erfgoed gerekend. Dit soort elementen kunnen zeer wel passen in een genealogische studie.

Wij kunnen ons voorstellen dat dit boekje ook in onze afdeling leden zal stimuleren om onderzoek te plegen naar industriële monumenten. In voorkomend geval zullen wij een publikatie in ons periodiek zeker op prijs stellen.

Het boekje 'Sporen van nijverheid' is verkrijgbaar bij de Stichting Stichtse Geschiedenis, Mariaplaats 23, 3511 LK Utrecht, tel. (030) 234 38 80. Kosten: f 10,- inclusief porto.

Mocht u naar aanleiding van het boekje meer vragen hebben, dan kunt u altijd contact opnemen met de heer F. Vogelzang, consultant regionale geschiedbeoefening.

F.G.M. Manche